

УДК 342.4

DOI: 10.31733/2078-3566-2021-3-31-39

**Валентина
БОНЯК**©
доктор юридичних
наук, професор

Тетяна ТРЕНЬ©
курсант

(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)

ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО ОСНОВНОГО ЗАКОНУ УКРАЇНИ ТА КОНСТИТУЦІЙ ОКРЕМИХ ПОСТРАДЯНСЬКИХ ДЕРЖАВ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

З'ясовано спільні та відмінні риси в конституційному регулюванні порядку внесення змін до конституцій України й окремих пострадянських держав. На основі виконаного порівняльного аналізу конституцій України, Республіки Білорусь, Грузії, Республіки Естонії та Республіки Казахстан визначено спільні й відмінні риси конституційного регулювання внесення до них змін за такими критеріями: 1) ініціатори внесення змін до Конституції; 2) форми участі громадян у процесі внесення змін до Основного закону; 3) органи, уповноважені здійснювати контроль за конституційністю внесення змін до Конституції; 4) питання, з яких не допускається внесення змін до Конституції, та умови, за яких заборонено внесення таких змін; 5) органи (суб'єкти), що наділені правом ухвалювати рішення про внесення змін до Основного закону. Доведено, що конституційний процес (у вузькому розумінні) є складовим елементом законодавчого процесу, має повну назву «законодавчий конституційний процес» і становить систему послідовних стадій (дій). Запропоновано внесення змін до ст. 69 та 157 Конституції України.

Ключові слова: конституція, конституційне регулювання порядку внесення змін до конституції, законодавчий процес, конституційний процес, законодавчий конституційний процес.

Постановка проблеми. Втілення в Україні прогресивних ідей сучасного конституціоналізму неможливе без оновлення Конституції держави. Звідси важливим завданням юридичної науки є дослідження порядку внесення змін до Основного закону на рівні юридичної науки, вирішити яке пропонується через з'ясування особливостей конституційного регулювання оновлення конституцій Української держави та окремих пострадянських держав.

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Обрана нами проблематика не є новою для правничої науки; вагомий внесок у її розробку зробили вчені, що обґрунтували підвалини теорії законодавчого процесу, як-от О. Богачова, О. Копиленко, О. Ющик, І. Куненко, А. Євгенєва, В. Погорілко, В. Федоренко та ін.

Водночас певною прогалиною є невелика кількість порівняльно-правових досліджень, які присвячені конституційному регулюванню порядку внесення змін до Основного закону Української держави та конституцій окремих пострадянських держав. У зв'язку з цим на особливу увагу у контексті теми нашої статті заслуговують наукові праці В. Купрія, в яких автор торкається поняття, що відображає процес прийняття конституції та внесення до неї змін [1], конституційного регулювання процесу внесення змін до конституції [2], конституційно-правових обмежень такого процесу [3]. Окремі судження правника щодо внесення змін до конституцій і є предметом подальшого наукового аналізу.

© В. Боняк, 2021
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-5128-7994>
valentina.boniak@gmail.com

© Т. Трень, 2021
k_tidp@dduvs.in.ua

Метою дослідження є з'ясування спільних рис і відмінностей у конституційному регулюванні порядку внесення змін до Основного закону Української держави та конституцій окремих пострадянських держав на сучасному етапі їх розвитку та надання на цій основі пропозицій щодо вдосконалення законодавчого конституційного процесу.

Досягнення поставленої мети зумовило необхідність використання таких методів: діалектичного, за допомогою якого розкрито динаміку правового регулювання порядку внесення змін до конституцій держав, що перебуває в органічному взаємозв'язку з законодавчим процесом; історичного, що сприяв висвітленню розвитку наукових досліджень порядку внесення змін до конституцій; формально-логічного, що дозволив сформулювати дефініцію «законодавчий конституційний процес»; порівняльно-правового та методу аналізу і синтезу, за допомогою яких визначено спільні та відмінні риси у регулюванні порядку внесення змін до конституцій України й окремих пострадянських держав, й запропонувати найбільш оптимальні шляхи внесення змін до конституцій.

Виклад основного матеріалу. Зауважимо, що терміно-поняття «законодавчий конституційний процес» є складним та утворилося з двох словосполучень – «законодавчий процес» та «конституційний процес». Поняття «законодавчий процес» вітчизняні правники трактують у такий спосіб: а) це чітко врегульована Конституцією України та Регламентом Верховної Ради України діяльність спеціально уповноважених органів і посадових осіб (суб'єктів законодавчого процесу), що полягає у творенні законів та здійснюється в декілька послідовних етапів або стадій (Л. Наливайко, М. Беляєва) [4, с. 138]; б) це особливий різновид юридичного процесу, що здійснюється законодавчо уповноваженими суб'єктами, спрямований на підготовку, розгляд, прийняття та введення в дію нормативно-правового акта представницького вищого органу державної влади, який регулює найважливіші питання суспільного і державного життя та має вищу юридичну силу (Ф. Абдулладзе) [5, с. 8].

Отже, законодавчий процес є сукупністю складників, його стадій, кожна з яких має свої особливості, завдання, суб'єктів і спрямована на вирішення конкретних цілей, успішне досягнення яких є необхідною умовою й обов'язковою передумовою для переходу до наступного етапу законотворчості та, зрештою, до ухвалення закону. Дослідниця С. Сорока виокремлює такі його стадії: 1) розроблення законопроекту за рішенням суб'єкта права законодавчої ініціативи; 2) розгляд суб'єктом права законодавчої ініціативи розробленого законопроекту й ухвалення рішення про його внесення до законодавчого органу; 3) офіційне внесення законопроекту або законодавчої пропозиції суб'єктом права законодавчої ініціативи до парламенту у встановленому порядку; 4) ухвалення законопроекту до розгляду законодавчим органом; 5) попередній розгляд законопроекту в робочих органах парламенту; 6) розгляд законопроекту на пленарних засіданнях парламенту, внесення поправок, що містять зміну тих або інших положень; 7) ухвалення/відхилення законопроекту парламентом; 8) направлення закону на розгляд посадовій особі (особам) з метою ухвалення рішення про підписання й обнародування або про його відхилення; 9) промульгація закону; 10) реалізація закону, оцінювання ефективності його дії [6].

У вітчизняній юридичній науці є два підходи до визначення конституційного процесу: 1) це система правових норм і процедур, які регулюють порядок підготовки, розробки, прийняття і набуття чинності конституції, зміну, перегляд та припинення її дії, а також забезпечення ефективного функціонування основних конституційних інститутів (вузький); 2) це процес реалізації норм конституції, конституційних та інших законів, які регламентують процедури різних інститутів конституційного права (права і свободи громадян, форма держави, державна влада та ін.) суб'єктами конституційного права (широкий підхід) [7, с. 66]. Цього підходу дотримуються Ю. Баскакова [9, с. 5], Л. Лабенська [8], Ю. Шемшученко, О. Батанов О., А. Крусян [7], А. Яковлев [10] та ін.

З огляду на взаємозв'язок терміно-понять «законодавчий процес» і «конституційний процес», розглянемо конституційний процес у вузькому розумінні, відповідно до якого він є складовою терміно-поняття «законодавчий процес».

Таку позицію відстоює І. Куненко, яка визначає конституційний процес як процес законодавчої діяльності, що здійснюється органами державної влади, безпосередньо громадянами або спеціально уповноваженими органами та суб'єктами і спрямований на підготовку, розробку й прийняття та введення в дію Конституції, а також внесення до

неї змін і припинення її дії [11, с. 235]; також дослідниця наголошує, що законодавчий процес є юридичним процесом вироблення законів, а Конституція також є законом, однак особливим, Основним законом держави, що має верховенство над звичайними законами і має притаманні тільки йому специфічні властивості. Звідси порядок його розробки, прийняття та зміни відрізняються від звичайних законів і є законодавчим конституційним процесом [12, с. 236].

В. Погорілко та Л. Федоренко також відносять конституційний процес до видів законодавчого процесу [12, с. 191–192].

Інший вітчизняний правник – В. Купрій – у своїй праці «Конституційний процес: питання конституційно-правових обмежень» визначає його саме як конституційний законодавчий процес і в юридичному сенсі характеризує як порядок діяльності стосовно прийняття та внесення змін до конституції [3, с. 200].

Отже, аналіз наявних підходів до визначення поняття «конституційний процес» («законодавчий конституційний процес») у його вузькому розумінні надає підстави для таких проміжних висновків: 1) не можна погодитись із його назвою «конституційний процес», зважаючи на те, що така юридично значуща діяльність є особливим законодавчим процесом. Методологічно неправильно визначати його і як конституційний законодавчий процес (В. Купрій), бо ж законодавчий процес завжди базується на конституційних нормах, але не кожний законодавчий процес являє собою внесення змін до конституції чи прийняття нового Основного закону.

Зважаючи на нерозривність терміно-понять «законодавчий процес» та «конституційний процес», повна назва останнього має зводитись до терміно-поняття «законодавчий конституційний процес»; 2) є два види законодавчого конституційного процесу: а) поточний законодавчий конституційний процес (внесення змін до чинної конституції); б) перспективний (розробка та прийняття тексту нової конституції); 3) серед правників немає єдності щодо дефініції досліджуваного поняття. Конституційний процес визначають: то як систему правових норм і процедур (Ю. Шемшученко), то як процес законодавчої діяльності (І. Куненко), то як порядок правової за формою і пізнавальної за змістом юридично значущої діяльності (В. Купрій).

Для надання обґрунтованої позиції з цього питання, звернемося до терміна «система», який у довідковій літературі трактується як «порядок, зумовлений правильним, планомірним розташуванням і взаємним зв'язком частин чого-небудь; заведений, прийнятий порядок» [13, с. 1126], а порядок визначається як «стан, коли все робиться, виконується так, як слід, відповідно до певних вимог, правил і т. ін.; упорядкованість, лад» [13, с. 888]. Це надає нам змогу визначити систему як взаємозв'язок частин, що існують (діють) у прийнятному порядку. Звідси законодавчий конституційний процес – це визначена національними нормами юридично значуща діяльність Українського народу та Парламенту держави, що являє собою систему взаємопов'язаних послідовних стадій, спрямована на врегулювання суспільних відносин щодо зміни, скасування чи створення правових норм, об'єктивованих в Основному законі держави.

Щодо стадій законодавчого конституційного процесу, то світовій конституційно-правовій практиці відомі такі:

- 1) ініціювання уповноваженим суб'єктом/суб'єктами та розроблення ним акта про внесення змін до конституції чи нової редакції основного закону;
- 2) розгляд та/і прийняття/відхилення закону про внесення змін до конституції чи прийняття/відхилення тексту нової конституції;
- 3) остаточне ухвалення прийнятого проекту змін до Конституції/ тексту нової конституції (главою держави чи шляхом референдуму);
- 4) набрання чинності закону про внесення змін/введення в дію нової конституції.

Тобто, вищевикладене надає нам змогу визначити конституційний процес (у вузькому розумінні) саме як складову законодавчого процесу, який має повну назву «законодавчий конституційний процес» і являє собою систему послідовних стадій (дій).

Розглядаючи внесення змін до Основного закону України як аспект законодавчого конституційного процесу, треба наголосити, що традиційно за порядком внесення змін конституції поділяють на жорсткі (змінюються в ускладненому порядку порівняно зі звичайним законодавчим процесом) і гнучкі (змінюються у порядку звичайної законодавчої процедури).

У роботі нами обрано такі критерії порівняльного аналізу внесення змін до

конституцій, як: 1) ініціатори внесення таких змін; 2) форми участі громадян у процесі внесення змін до Основного закону; 3) органи, уповноважені здійснювати контроль за конституційністю внесення змін до Конституції; 4) питання, з яких не допускається внесення змін до Конституції, та умови, за яких заборонено внесення таких змін; 5) органи (суб'єкти), що наділені правом ухвалювати рішення про внесення змін до Основного закону. Ці критерії було покладено в основу порівняльного аналізу схожих та відмінних рис порядку внесення змін до конституцій України та окремих пострадянських держав (Республіки Білорусь, Грузії, Республіки Естонії та Республіки Казахстан).

Тож аналіз статей Розділу XIII Основного закону «Внесення змін до Конституції України» свідчить про її «жорсткість». Це виявляється у механізмі внесення змін і обмеженні кількості суб'єктів права постановки питання про новелізацію його тексту [14, с. 1073]. Стаття 154 Основного Закону нашої країни визначає, що законопроект про внесення змін до нього може бути поданий до Верховної Ради України Президентом України, або ж не менш як третиною народних депутатів України від конституційного складу Парламенту України [15].

Про жорсткий характер внесення змін до Конституції України свідчить і зміст ст. 155, у якій визначено, що законопроект про внесення змін до Основного закону держави (за винятком розділів I «Загальні засади», III «Вибори. Референдум» і XIII «Внесення змін до Конституції України») має бути попередньо схваленим більшістю від конституційного складу Верховної Ради України та вважається прийнятим, якщо *на наступній черговій сесії* Парламенту за нього проголосувало не менш як 2/3 від конституційного складу Верховної Ради України. Фактично йдеться про ускладнений порядок прийняття такого законопроекту про внесення змін до Конституції України.

Що ж до Розділів I, III та XIII Основного закону України, то ст. 156 конституційно визначено, що законопроект про внесення змін до них подається до Парламенту Президентом України або не менш як 2/3 від конституційного складу Верховної Ради України та за умови його прийняття не менш як 2/3 від конституційного складу Парламенту й затверджується всеукраїнським референдумом, який призначається Президентом України.

Повторне подання законопроекту про внесення змін до розділів I, III і XIII цієї Конституції з того самого питання, як визначив законодавець, можливе лише до Верховної Ради України наступного скликання [15].

Порядок проведення Всеукраїнського референдуму суб'єкт законотворчості визначив у ст. 72 Конституції України – він призначається Верховною Радою України або Президентом України відповідно до їх конституційно визначених повноважень; проголошується за народною ініціативою на вимогу не менш як трьох мільйонів громадян України, які мають право голосу, за умови, що підписи щодо призначення референдуму зібрано не менш як у двох третинах областей і не менш як по сто тисяч підписів у кожній області [16]. Водночас слушною є позиція щодо необхідності внесення змін до ч. 2 ст. 72 Основного закону – з огляду на непросту демографічну ситуацію в державі, фактичне зменшення кількості населення у зв'язку з наявними імміграційними процесами суб'єкту законотворчості необхідно внести зміни до цієї статті – зменшити як кількість ініціаторів такого референдуму, так і кількість виборців-підписантів у областях [3, с. 20].

У ч. 1 ст. 157 Розділу XIII Основного закону суб'єкт законотворчості визначає й умови, за яких Конституція України не може бути змінена. До них законодавець відносить такі: а) якщо зміни передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина. Водночас суттєвою прогалиною вважаємо той факт, що під час формулювання вищезазначеного припису законодавець залишив поза увагою такий важливий елемент конституційно-правового статусу особи, як *гарантії прав і свобод людини*. Саме цим терміно-поняттям і має бути доповнена ч. 1. ст. 157 Конституції України, що також повністю узгоджується з приписом ч. 2 ст. 3 Основного закону нашої держави, який закріплює, що саме права і свободи людини *та їх гарантії* визначають зміст і спрямованість діяльності держави України; б) якщо такі зміни спрямовані на ліквідацію незалежності чи на порушення територіальної цілісності України (ч. 1 ст. 157 Конституції).

Статтею 157 Конституції України законодавець логічно завершує ч. 2, в якій міститься заборона щодо зміни Основного закону в умовах воєнного або надзвичайного стану (ч. 2 ст. 157).

У ст. 158 Основного закону суб'єкт законотворчості визначає, що законопроект про внесення змін до Конституції України, який розглядався Верховною Радою України, і не був прийнятий як закон, повторно може бути поданий до неї не раніше ніж через рік з дня прийняття рішення щодо цього законопроекту (ч. 1 ст. 158 Конституції України). А ч. 2 ст. 158 забороняє Верховній Раді України протягом одного строку своїх повноважень двічі змінювати ті самі положення Основного закону [15].

Статтею 159 Розділу XIII закріплено, що законопроект про внесення змін до Конституції розглядається Верховною Радою України за наявності висновку Конституційного Суду України щодо відповідності законопроекту вимогам ст. 157 і 158 Конституції [15-16].

Водночас наголошуємо, що вітчизняна практика внесення змін до Конституції України, яка була в 2004, 2010 та 2014-х рр. засвідчила відсутність широкого залучення суб'єктів громадянського суспільства до їх обговорення; допущення порушень процедури внесення таких змін. Треба також згадати і анонсовану, однак не доведену до логічного завершення конституційну реформу 2007–2013 рр. та до сьогодні відсутність реальної концепції конституційної реформи в цілому замість внесення до Основного закону безсистемних змін.

Також вважаємо слушною позицію центру політико-правових реформ щодо того, що вісь напрацювання конституційних змін повинна бути переміщена від глави держави – Президента України до Парламенту, оскільки саме Верховна Рада України наділена повноваженнями вносити зміни до Конституції України (п. 1 ч. 1 ст. 85 Основного закону) [17].

Отже, вищевикладене про внесення змін до Основного закону Української держави свідчить про те, що цей аспект законодавчого конституційного процесу в цілому врегульований на рівні Конституції України та законодавчих актів. Водночас сучасні євроінтеграційні процеси та розбудова держави як демократичної і правової вимагають удосконалення цієї процедури, зокрема в частині більш широкого долучення до цього процесу суб'єктів громадянського суспільства.

Для проведення порівняльного аналізу порядку внесення змін до конституцій ми послуговувались текстами основних законів окремих пострадянських держав – Грузії, Білорусі, Казахстану та Естонії.

Першим критерієм було визначено суб'єктів, які наділяються правом ініціативи внесення змін до основного закону. Тексти аналізованих конституцій свідчать, що такими є: а) більше половини повного складу Парламенту або ж не менше 200 тис. виборців (п. 1. ст. 77 Конституції Грузії) [18]; б) палати парламенту за ініціативою Президента або не менше як 150 тисяч громадян Республіки Білорусь, наділених виборчим правом (ст. 138 Основного закону Республіки Білорусь) [19]; в) Президент Республіки, Парламент або Уряд (ч. 1 ст. 91 Конституції Республіки Казахстан) [20]; г) Президент Республіки (п. 8 ст. 78 та п. 5 ст. 103 та ч. 1 ст. 161 Основного закону Естонії), не менше ніж одна п'ята складу Рійгікоку (Парламенту) і Президент Республіки (ч. 1 ст. 161 Конституції Естонської Республіки) [21].

Отже, правом ініціювати внесення змін до основного закону в усіх без винятку аналізованих конституціях держав надається: а) народу (конституції України, Грузії, Білорусі); б) парламенту (більше половини його складу, палатам парламенту або його частині); в) президенту держави; г) уряду.

Основними формами участі громадян у процесі внесення змін до основного закону (другий критерій), є: а) народна ініціатива (Україна, Білорусь); б) всенародне обговорення (Грузія); в) референдум (всеукраїнський (Україна), конституційний (Білорусь, Естонія), республіканський (Казахстан)).

Не менш важливе значення для з'ясування конституційно-правової регламентації порядку внесення змін до Основного закону в пострадянських державах має висвітлення питання щодо органу, який уповноважений здійснювати контроль за конституційністю внесення змін до Конституції (критерій № 3). Такими конституційно визначено: Конституційний Суд України (ст. 159 Основного закону), Конституційну Раду (п. 3 ст. 91 Конституції Республіки Казахстан), Державний Суд (ч. 3 ст. 149, ст. 152 Основного закону Естонії).

Водночас у конституціях Грузії та Білорусі такі органи відсутні.

У текстах основних законів, як правило, містяться імперативні обмеження на ревізію тих чи інших конституційних норм, а саме такими є питання, з яких не допускається

внесення змін до конституції, та умови, за яких заборонено внесення таких змін (критерій № 4). Така заборона стосується: а) звуження змісту та обсягу наявних прав і свобод (ч. 3 ст. 22 Конституції України); б) змін, що передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина або якщо вони спрямовані на ліквідацію незалежності чи на порушення територіальної цілісності України (ч. 1 ст. 157 Основного закону України). Аналогічні нормативні приписи характерні Основному закону Республіки Казахстан, хоча і доповнені заборонами зміни форми правління та основоположних принципів діяльності Республіки (ч. 2 ст. 91); в) зміни Конституції України в умовах воєнного або надзвичайного стану (ч. 2 ст. 157); такі самі приписи містяться в Конституції Грузії (п. 7 ст. 77) та Конституції Естонії (ч. 2 ст. 161). В Основному законі Білорусі надано вказівку тільки на заборону внесення змін у період надзвичайного стану, також цей припис доповнений заборонами зміни Конституції цієї держави в останні шість місяців повноважень палати представників (ч. 2 ст. 139 Конституція Республіки Білорусь).

Які ж органи (суб'єкти) конституційно наділяються правом ухвалювати рішення про внесення змін до основного закону (критерій № 5)? Здійснений аналіз надає підстави стверджувати, що такими є: 1) народ (шляхом проведення Всеукраїнського референдуму) (ч. 1 ст. 156 Конституції України); 2) Парламент (наприклад, Верховна Рада України (ст. 155 Основного закону); дві третини від повного складу Парламенту Грузії (ч. 3 ст. 77); парламент після двох обговорень ним цих змін і схвалення з проміжком не менше трьох місяців (ч. 1 ст. 139 Конституції Білорусі); Парламент Республіки (п. 1, 3 ст. 91) або ж спільне засідання Палат за пропозицією Президента Республіки Казахстан (ч. 1 ст. 53) не менше як трьома четвертими від його складу (п. 3 ст. 62); два склади Рійгікоку (Парламенту) (або як невідкладне питання (ст. 163 Конституції Естонії); 3) референдум (ч. 2, 3 ст. 140 Конституції Білорусі, п. 1, 3 Конституції Казахстану, ст. 163 Конституції Естонії).

Також внесення змін до Конституції України є самостійною парламентською процедурою, що виключає можливість застосування при розгляді законопроектів про внесення змін до Основного Закону суспільства і держави інших конституційних положень, окрім передбачених розділом XIII Конституції [22, с. 444].

Висновки. Вищевикладене щодо конституційно-правової регламентації порядку внесення змін до Основного закону України та конституцій окремих пострадянських держав дозволяє констатувати:

1. Ініціатором внесення таких змін є народ або ж мінімальна кількість виборців (шляхом виявлення народної ініціативи, референдумів), парламент, президент держави та уряд.

2. Формами участі громадян у процесі внесення змін до Основного закону є народна ініціатива, всенародне обговорення та референдум. При цьому треба зазначити, що всенародне обговорення закріплено лише в Конституції Грузії. З огляду на це пропонуємо доповнити цією формою безпосередньої демократії ст. 69 Конституції України та викласти її у такій редакції: «Народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдум, *всенародне обговорення* та інші форми безпосередньої демократії».

3. Орган, що уповноважений здійснювати контроль за конституційністю внесення змін до Основного закону, є вища судова інстанція держави, орган конституційної юрисдикції та інші органи публічної влади. Вважаємо, що такими повноваженнями має бути наділений саме конституційний суд (за прикладом нашої держави – Конституційний Суд України, який надає висновок щодо відповідності законопроекту вимогам, визначеними статтями Основного закону).

4. Не допускається внесення змін до Конституції в умовах воєнного або надзвичайного стану, коли такі зміни спрямовані на ліквідацію незалежності, цілісності держави або ж коли такі зміни звужують зміст і обсяг наявних прав і свобод людини чи скасовують (обмежують) такі права (Конституція України). Важливо, що приписи щодо заборони звуження змісту і обсягу наявних прав і свобод, скасування й їх обмеження закріплені лише в Основному законі нашої держави. Потребує удосконалення конституційний припис, викладений суб'єктом законотворчості у ч. 1 ст. 157 Основного закону. З огляду на зміст ч. 2 ст. 3 Конституції України пропонуємо доповнити його вказівкою на гарантії прав людини й викласти у такій редакції: «Конституція України не може бути змінена, якщо зміни передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина, *їх гарантій* або якщо вони спрямовані на ліквідацію незалежності чи на порушення територіальної цілісності України».

5. Правом ухвалювати рішення про внесення змін до основного закону в аналізованих конституціях України та окремих пострадянських держав наділений народ, що реалізує такі повноваження шляхом референдуму, а також парламенти (два його склади) держав.

Отже, законодавчий конституційний процес в Українській державі має базуватись на Концепції конституційної реформи (такі зміни мають бути планованими, прогнозованими, науково обґрунтованими); до обговорення пропонувані зміни необхідно залучати суб'єктів громадянського суспільства (з метою недопущення помилок із внесення змін до Конституції України, що була в 2004, 2010 та 2014-х рр.); з огляду на парламентсько-президентську форму правління нашої держави центр ініціативи внесення змін до Основного закону має бути переміщений від Президента держави до Парламенту України; органам, посадовим особам, яким надано як право ініціативи внесення змін до Основного закону, так і надання висновку щодо дотримання конституційно встановлених процедур, суворо дотримуватись конституційного припису, закріпленого ч. 2 ст. 19: «Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України» з метою недопущення порушення процедури внесення таких змін.

Список використаних джерел

1. Купрій В. М. Поняття, що відображає процес прийняття конституції та внесення до неї змін: питання термінологічної визначеності та змістовної наповненості. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 1. С. 117–125.
2. Купрій В. Правове регулювання процесу внесення змін до конституцій окремих держав світу (порівняльно-правовий аспект). *Національний юридический журнал: теорія и практика*. Молдова : Научно-практическое правовое издание, 2017. № 6 (28). С. 33–38.
3. Купрій В. Конституційний процес: питання конституційно-правових обмежень : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Ін-т законодавства Верховної Ради України. Київ, 2019. 230 с.
4. Тлумачний термінологічний словник з конституційного права / уклад. : Л. Р. Наливайко, М. В. Беляєва. Київ : Хай-Тек Пресс, 2013. 408 с.
5. Абдуллазаде Ф. Ш. Поняття законодавчого процесу: проблеми доктринального визначення. *Право і суспільство*. № 6. 2019. С. 3–9.
6. Сорока С. В. Теоретико-методологічні засади вивчення законодавчого процесу в державному управлінні. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2015. № 2. URL: http://el-zbirn-du.at.ua/2015_2/38.pdf.
7. Шемшученко Ю. С., Батанов О. В., Крусян А. Р. Конституційний процес в Україні та світовий досвід конституціоналізму : монограф. ; наук. ред. Ю. С. Шемшученко, відп. ред. П. М. Пархоменко. Київ : Вид-во «Юридична думка», 2014. 262 с.
8. Лабенська Л. Конституційний процес: основні види та зміст. *Правова позиція*. 2016. № 2. С. 176–183. URL: <http://nbuv.gov.ua/UJRN>.
9. Баскакова Ю. В., Качанова П. В., Руденко О. М., Усатий Г. О. Конституційний процес та особливості реалізації реформ в Україні : навч.-метод. матеріали. Київ : НАДУ, 2013. 88 с.
10. Яковлев А. Конституційний процес у контексті європейської інтеграції України: правовий аспект. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2016. № 1. С. 95–103.
11. Куненко І. С. Конституційний процес як вид законодавчого процесу. *Форум права*. 2013. № 4. С. 232–236. URL : file:///C:/Users/user/Downloads/fp_index.htm_2013_4_40.pdf.
12. Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Конституційне право України : підручн. ; за заг. ред. В. Ф. Погорілка. Київ : Прецедент, 2009. 344 с.
13. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2002. 1440 с.
14. Конституція України : науково-практичний коментар / редкол. : В. Я. Тацій (голов. редкол.), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін. 2-е вид., перероб. і доп. Харків : Право, 2011. 1128 с.
15. Конституція України від 28.06.1996. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254>.
16. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13.07.2017 р. № 2136-VIII (зі змін. та допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. Ст. 376.
17. Порівняльний аналіз процедури внесення змін до конституції: досвід України та пострадянських країн. Аналітичні матеріали. URL : <https://uba.ua/documents>.
18. Конституція Грузії. URL : <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/30346?publication=36>.
19. Конституція Республіки Беларусь. URL : <https://pravo.by/pravovaya-informatsiya/normativnye-dokumenty/konstitutsiya-respubliki-belarus>.
20. Конституція Республіки Казахстан. URL : <https://law.apa.kz>.
21. Конституція Естонської Республіки. URL : http://www.concourt.am/armenian/legal_resources/world_constitutions/constit/estonia/estoni-r.ht.

22. Боняк В.О. Внесення змін до сучасних конституцій: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки*. Вип. 44. Київ : Ін-т держави і права імені В.М. Корецького НАН України. 2009. С. 442–447

Надійшла до редакції 13.09.2021

References

1. Kupriy V. M. (2017) Ponyattya, shcho vidobrazhaye protses pryunyattya konstyutsiyi ta vnesennya do neyi zmin: pytannya terminolohichnoyi vyznachenosti ta zmistovnoyi napovnenosti [The concept that reflects the process of adopting the constitution and making changes to it: the question of terminological certainty and content]. *Naukovyy visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*, no 1, pp. 117–125 [in Ukr.].
2. Kupriy V. (2017) Pravove rehulyuvannya protsesu vnesennya zmin do konstyutsiy okremykh derzhav svitu (porivnyal'no-pravovyy aspekt) [Legal regulation of the process of amending the constitutions of individual countries (comparative legal aspect)]. *Natsyonal'nyy yurydychesky zhurnal: teoriya y praktyka. Moldova : Nauchno-praktycheskoe pravovoe yzdanye*, no 6 (28), pp. 33–38 [in Ukr.].
3. Kupriy V. (2019) Konstyutsiynyy protses: pytannya konstyutsiyno-pravovykh obmezhen' [Constitutional process: issues of constitutional and legal restrictions] : dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.02 / In-t zakonodavstva Verkhovnoyi Rady Ukrainy. Kyiv. 230 p. [in Ukr.].
4. Tlumachnyy terminolohichnyy slovnyk z konstyutsiynoho prava [Explanatory glossary of constitutional law] / uklad. : L. R. Nalyvayko, M. V. Belyayeva. Kyiv : Khay-Tek Press, 2013. 408 p. [in Ukr.].
5. Abdullazade F. Sh. (2019) Ponyattya zakonodavchoho protsesu: problemy doktrynal'noho vyznachennya [The concept of the legislative process: problems of doctrinal definition]. *Pravo i suspil'stvo*, no 6, p. 3–9 [in Ukr.].
6. Soroka S. V. (2015) Teoretyko-metodolohichni zasady vyvchennya zakonodavchoho protsesu v derzhavnomu upravlinni [Theoretical and methodological principles of studying the legislative process in public administration]. *Teoriya ta praktyka derzhavnoho upravlinnya i mistsevoho samovyaduvannya*, no 2. URL : http://el-zbirn-du.at.ua/2015_2/38.pdf [in Ukr.].
7. Shemshuchenko Yu. S., Batanov O. V., Krusyan A. R. (2014) Konstyutsiynyy protses v Ukraini ta svitovyy dosvid konstyutsionalizmu [The constitutional process in Ukraine and the world experience of constitutionalism] : monohraf. ; nauk. red. Yu. S. Shemshuchenko, vidp. red. P. M. Parkhomenko. Kyiv : Vyd-vo «Yurydychna dumka». 262 p. [in Ukr.].
8. Labens'ka L. (2016) Konstyutsiynyy protses: osnovni vydy ta zmist [Constitutional process: main types and content]. *Pravova pozytsiya*, no 2, pp. 176–183. URL : <http://nbuv.gov.ua/UJRN> [in Ukr.].
9. Baskakova Yu. V., Kachanova P. V., Rudenko O. M., Usaty H.O. (2013) Konstyutsiynyy protses ta osoblyvosti realizatsiyi reform v Ukraini [The constitutional process and features of the implementation of reforms in Ukraine] : navch.-metod. materialy. Kyiv : NADU. 88 p. [in Ukr.].
10. Yakovlyev A. (2016) Konstyutsiynyy protses u konteksti yevropeys'koyi intehratsiyi Ukrainy: pravovyy aspekt [The constitutional process in the context of European integration of Ukraine: the legal aspect]. *Teoriya i praktyka intelektual'noyi vlasnosti*, no 1, pp. 95–103 [in Ukr.].
11. Kunenko I. S. (2013) Konstyutsiynyy protses yak vyd zakonodavchoho protsesu [Constitutional process as a type of legislative process]. *Forum prava*, no 4, pp. 232–236. URL : file:///C:/Users/user/Downloads/fp_index.htm_2013_4_40.pdf [in Ukr.].
12. Pohorilko V. F., Fedorenko V. L. (2009) Konstyutsiynne pravo Ukrainy [Constitutional law of Ukraine] : pidruch. ; za zah. red. V. F. Pohorilka. Kyiv : Pretsedent. 344 p. [in Ukr.].
13. Velykyy tlumachnyy slovnyk suchasnoyi ukraïns'koyi movy [Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language] / uklad. i holov. red. V. T. Busel. Kyiv; Irpin' : VTF «Perun», 2002. 1440 p. [in Ukr.].
14. Konstyutsiya Ukrainy: naukovy-praktychnyy komentar [Constitution of Ukraine: scientific and practical commentary] / redkol. : V. Y#. Tatsiy (holov. redkol.), O. V. Petryshyn (vidp. sekretar), Yu. H. Barabash ta in. 2-e vyd., pererob. i dopov. Kharkiv : Pravo, 2011. 1128 p. [in Ukr.].
15. Konstyutsiya Ukrainy vid 28.06.1996 [The Constitution of Ukraine of June 28, 1996]. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy*, 1996, no 30, art. 141 (zi zminamy). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254> [in Ukr.].
16. Pro Konstyutsiynyy Sud Ukrainy [On the Constitutional Court of Ukraine] : Zakon Ukrainy vid 13.07.2017 r. № 2136-VIII (zi zmin. ta dopov.). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy*, 2017, no 35, art. 376 [in Ukr.].
17. Porivnyal'nyy analiz protsedury vnesennya zmin do konstyutsiyi: dosvid Ukrainy ta postradyans'kykh krayin [Comparative analysis of the procedure for amending the constitution: the experience of Ukraine and post-Soviet countries]. Analitichni materialy. URL : <https://uba.ua/documents> [in Ukr.].
18. Konstitutsyya Gruzii [The Constitution of Georgia]. URL : <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/30346?publication=36> [in Russ.].
19. Konstitutsyya Respubliki Belarus' [The Constitution of the Republic of Belarus]. URL : <https://pravo.by/pravovaya-informatsiya/normativnye-dokumenty/konstitutsiya-respubliki-belarus> [in Russ.].
20. Konstitutsiya Respublikiy Kazakhstan [The Constitution of the Republic of Kazakhstan].

URL : <https://law.apa.kz> [in Russ.].

21. Konstitutsyya Ėstonskoy Respublikiy [The Constitution of the Republic of Estonia]. URL : http://www.concourt.am/armenian/legal_resources/world_constitutions/const/estonia/estoni-r.ht [in Russ.].

ABSTRACT

Valentyna Boniak, Tetyana Tren. Amending the Fundamental Law of Ukraine and constitutions of some post-soviet countries: comparative and legal aspect. The authors have aimed to clarify the common and distinctive features in the constitutional regulation of the procedure for amending the constitutions of Ukraine and some post-Soviet countries. Based on the results of a comparative analysis of the constitutions of Ukraine, the Republic of Belarus, Georgia, the Republic of Estonia and the Republic of Kazakhstan, common and distinctive features of the constitutional regulation of amendments to them have been identified according to the following criteria: 1) initiators of amendments to the Constitution; 2) forms of citizen participation in the process of amending the Fundamental Law; 3) bodies authorized to exercise control over the constitutionality of amendments to the Constitution; 4) issues on which amendments to the Constitution are not allowed, and conditions under which such amendments are prohibited; 5) bodies (entities) that have the right to make decisions on amendments to the Fundamental Law. It has been proved that the constitutional process (in the narrow sense) is an integral part of the legislative process, has the full name «legislative constitutional process» and consists of a system of successive stages (actions).

There is the author's definition of the term «legislative constitutional process». It is a legally significant activity of the Ukrainian people and the Parliament of the state determined by national rules, which is a system of interconnected successive stages aimed at regulating public relations to change, abolish or create legal rules objectified in the Fundamental Law of the state. «

It is proved that this aspect of the legislative constitutional process is generally regulated at the level of the Constitution of Ukraine and legislative acts. At the same time, modern European integration processes and the development of the state as a democratic and legal one require the improvement of this procedure, in particular in terms of wider involvement of civil society actors in this process.

There is the authors' suggestion to amend Art. 69 and 157 of the Constitution of Ukraine.

Keywords: constitution, constitutional regulation of the procedure for amending the constitution, legislative process, constitutional process, legislative constitutional process.

УДК 340 + 342.7

DOI: 10.31733/2078-3566-2021-3-39-44

Андрій КУЧУК©

доктор юридичних наук, доцент
(Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка)

СВОБОДА ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ ТА ЗАХИСТ РЕПУТАЦІЇ У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Актуальність дослідження зумовлюється необхідністю з'ясування змісту права на свободу вираження поглядів та захисту репутації, що є основою визначення балансу між цими правами. Вказано, що право на свободу вираження поглядів передбачає можливість вираження власної думки; можливість поширювати інформацію та ідеї; можливість отримувати інформацію та ідеї. Дія ст. 10 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод поширюється: на будь-яку форму вираження поглядів; як на одного суб'єкта, так і на групу осіб чи засоби масової інформації; на будь-який зміст, за винятком певних обмежень, наприклад, не захищається мова ворожнечі.

Акцентовано, що легітимною метою обмеження права на свободу вираження поглядів є необхідність забезпечення права на захист репутації, що зумовлює необхідність віднаходження балансу між цими правами.

Репутація розглядається Європейським судом з прав людини як складова ідентичності людини, її психологічної цілісності, а тому коли репутації людини завдано настільки великої шкоди, що це впливає на особисте життя людини, то репутація потрапляє під захист ст. 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

Ключові слова: Європейський суд з прав людини, захист репутації, Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, свобода вираження поглядів, практика Європейського суду з прав людини.

© А. Кучук, 2021

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-5918-2035>

kucshuk@ukr.net